

Якимович Я. В.,
аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ У ДЕРЖАВНІЙ ВЛАДІ: КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД ЕМПІРИЧНИХ ФАКТІВ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (ФРАНЦІЯ, ЧЕХІЯ ТА ПОЛЬЩА)

ANTHROPOCENTRISM IN STATE GOVERNMENT: A CONSTITUTIONAL OVERVIEW OF EMPIRICAL FACTS OF STATE GOVERNMENT IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE (FRANCE, CZECH REPUBLIC AND POLAND)

Розвиток сучасних демократичних держав та їх розуміння у своєму фокусі все частіше зміщується із площини подій на самих суб'єктів. Це зумовлює залежність державотворчих подій від різних антропоцентричних чинників: знань, умінь, навичок, досвіду та інтересів. Подібні елементи впливають і визначають напрями розвитку всієї державної організації та її функціонування. Важливим у цьому контексті є питання щодо конституційних основ застосування самого людського чинника, юридичного фундаменту для використання свободи розсуду державних службовців у процесі застосування функцій та повноважень.

У цій статті для розкриття зазначеної проблематики використано два напрями огляду. З одного боку, це аналіз емпіричних фактів застосування антропоцентричного чинника у державотворчих процесах країн Центральної та Східної Європи (Франції, Чехії та Польщі) на основі таких критеріїв: досвіду, рішення, права «вето», виступів (доповідей та звернення), особисте голосування, а також критерію особистості та активності. З іншого боку, це дослідження взаємозв'язку між цими емпіричними фактами та конституційними нормами, які роблять реалізацію знань, умінь, навичок, досвіду особи можливим на юридичному рівні основного законодавства.

Комплексний підхід дослідження у результаті дозволить виокремити норми, які мають антропоцентричний характер, тобто надають певний елемент свободи людського потенціалу під час реалізації функцій та повноважень у державотворчих процесах. Також зазначений підхід дозволяє розширити грані сучасного конституціоналізму. Об'єднуючи досягнення різних наук та використовуючи їх у конституційному праві, останнє набуває нового інструменту для покращення юридичної техніки конституційних норм, змістовного наповнення та якісного складника. Антропоцентричний підхід у конституційному праві сприяє вирішенню прогалин законодавства на глибших основах конституційної дієздатності, створює ґрунт для нових способів урегулювання тих чи інших публічно-владних відносин у майбутньому, а також відповідає вимогам сучасного суспільства та тенденціям елементу людського чинника в державному правлінні.

Ключові слова: емпіричні факти, державотворчі процеси, антропоцентричний характер, досвід, рішення, право «вето», виступи, особисте голосування, особистість та активність.

The development of modern democratic states and their understanding in its focus is increasingly shifting from the plane of events to the subjects of events. This leads to a dependence of state-building events on various anthropocentric factors: knowledge, skills, experience or interests. Such elements influence and determine the directions of development of the whole state organization and its functioning. The constitutional basis for the application of the human factor itself, the legal basis for the exercise of the discretion of civil servants in the exercise of their functions and powers is the important question in context of this research.

This article uses two areas of review to address these issues. On the one hand, it is an analysis of the empirical facts of the application of anthropocentric factor in the states-making processes of the countries of Central and Eastern Europe (France, Czech Republic and Poland) on the basis of such criteria as experience, decisions, veto rights, speeches (reports and appeals), personal voting, as well as personality and activity criteria. On the other hand, it is a study of the connection between these empirical facts and constitutional norms that make the realization of the knowledge, skills and experience of a person possible at the legal level of basic law.

The complex approach of the research with its result will allow to distinguish the norms that are anthropocentric in their nature, that is, they provide a certain element of freedom of human potential in the exercise of function and powers in state-making processes. This approach also allows to expand the facets of modern constitutionalism. Combining the achievements of the various sciences and using them in constitutional law, the latter acquires a new tool for improving the legal technique of constitutional norms, content and quality component. The anthropocentric approach in constitutional law contributes to addressing legislative gaps on the deeper foundations of constitutional capacity, creates the ground for new ways of regulating certain public-power relations in the future, and also meets the requirements of modern society and the tendencies of the element of the human factor.

Key words: empirical facts, state-building processes, anthropocentric nature, experience, decisions, veto rights, speeches, personal voting, personality and activity.

Статтю присвячено конституційному аналізу антропоцентричного чинника (людського чинника) у розрізі державотворчих подій, що відбувалися у країнах Центральної та Східної Європи (Франції, Чехії та Польщі). Фундаментом огляду слугує вплив досвіду, знань, умінь, навичок, потреб, цілей та інтересів на прийняття рішень, спрямованих на розвиток всієї країни, визначаючи її пріоритети та забезпечуючи добробут крізь призму правової регламентації,

передбаченої конституційними актами. При цьому основною проблемою, виділеною в дослідженні, є визначення конституційних можливостей для тих чи інших емпіричних фактів.

Для проведення дослідження було використано наукову літературу, що висвітлює хронологію, характеристику та аналітику діяльності тих чи інших посадових осіб. Було також взято найширше коло інформаційних джерел, котре включає наукові стат-

ті, автобіографічні твори, архіви новин та аналітичних телепередач.

Основною метою та завданням є – простежити реальний зв'язок норм сучасних конституцій та емпіричних фактів антропоцентризму в державотворчих процесах. Ключовими посадовими особами, дії яких оцінюються, виступають: президенти, представники уряду та парламенту. Огляд фактів доречно систематизувати за такими критеріями: досвід; рішення; право «вето»; виступи; особисте голосування; особистість і активність.

Виклад основного матеріалу варто почати із *досвіду*, наявність котрого для державних службовців різних країн та періодів була зовсім різною. Так, наприклад, майбутній Президент Французької Республіки Франсуа Олланд мав нагоду ознайомитися з досвідом відомого діяча – Президента Жака Ширака. Із цього приводу Ф. Олланд у своїй книжці «Уроки влади» писав: «Він ділився зі мною своїми роздумами, розповідав про свої поїздки і малював мені галерею портретів політичного життя» [15, с. 159].

Для розв'язання тих чи інших питань має значення попередній досвід ділових зв'язків та спілкування. Наприклад, на Конференції ООН з питань клімату COP-21 (2015 р.) угоду про зменшення видобутку викопних електроносіїв та збільшення альтернативних джерел енергії відмовилася підписати Нікарагуа. Із цього приводу було залучено Папу Римського Франциска, котрий підтримував зв'язки із колишніми сандіністами (членами нікарагуанської політичної партії «Сандіністський фронт національного визволення»). Після чого право «вето» на конференції в Парижі застосовано не було [15, с. 191–192].

Президент Франції також акцентує увагу на досвіді знань: «Ця цілком особлива наука (податкове право), яку я зумів опанувати і за своєю освітою, і завдяки парламентському досвіду, дала мені змогу чинити опір багатьом пропозиціям, що їх урядовці подавали як серйозні, наслідки яких були б прикрими». Використовуючи свої знання, Ф. Олланд у справі щодо забезпечення фінансової перспективи підприємств прийняв рішення про застосування механізму податкового кредиту. Компанії, що інвестують у науку, можуть вираховувати частку цих витрат із своїх податків. Їхнє зобов'язання встановлюється одразу ж, а держава несе витрати тільки наступного року. Цей підхід він вирішив використати і щодо питань зайнятості. Таким чином, у 2013 році був запроваджений податковий кредит на конкурентну спроможність та зайнятість у розмірі 4% від фонду заробітної плати підприємств [15, с. 207].

Так само як і Ф. Олланд, Президент Республіки Польща Олександр Квасневський до президентства отримав досвід роботи члена комісії закордонних справ та Голови Конституційної комісії народних зборів, що дозволило йому під час депутатської діяльності займатися проблемами зовнішньої політики та близько познайомитися із міністром закордонних справ Кшиштофом Скубішевським [11, с. 352]. За каденції саме цього міністра закордонних справ розпочалась Європейська та Євроатлантична інте-

грація, напрями котрої були проголошені 21 березня в Сеймі та 25 червня в Сенаті Республіки Польща [13, с. 322]. Кшиштоф Скубішевський мав чималий вплив на О. Квасневського, котрий за свого президентства активно та конструктивно продовжував уже розпочату політику відомого дипломата.

З іншого боку, в історії сучасної Чеської Республіки перший її Президент Вацлав Гавел в інтерв'ю з Ю. Мостовою наголошував на тому, що Оксамитова революція поставила на чолі держави людей, котрі ніколи не вчилися в дипломатичних школах і не готувалися до політичної кар'єри. Завдяки своїм поглядам у певний момент вони були уповноважені взяти на себе відповідальність за справи суспільства. Як інтелектуал і письменник, у якого завжди було багато часу все добре обмірковувати, В. Гавел з друзями опинився на очах суспільства, яке оцінювало кожен крок, а на прийняття принципових рішень було відведено кілька годин [5] Із цього ж приводу В. Гавел у своїй книжці «Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвїждялою, примітки, документи» також зазначає про умови роботи, в яких опинилася нова політична еліта: «...у нас не було багато традицій, на які можна було б покласти, власне, ми мали все вигадати. Те, що ми успадкували від комуністів, неможливо було використати. Тому нам треба було застосувати свої творчі здібності у всьому: від державних нагород до церемоній їхнього присудження, від меблів до паперу та листів, від місця проведення та ходу державних обідів і вечерів до святкових уніформ або одягу офіцерів, від стягів, штандартів, флагштоків і посуду до прикрашення залів та офісів скульптурами і картинами» [7, ст. 230]. Незважаючи на те, що в цьому абзаці більше йдеться про умови праці, можемо все ж припустити, що творчі здібності застосовувалися і для політичної ситуації.

Конституційні основи юридичного зумовлення досвіду полягають в конституційній дієздатності (п. 1, п. 2 ст. 99, п. 3 ст. 127 Конституції Республіки Польща; ст. 19, п. 1 ст. 57 Конституції Чеської Республіки). Це єдина категорія норм, котра може забезпечити кваліфікованість державного службовця. Тільки конституційна дієздатність містить вимоги, пов'язані з освітнім цензом, стажем діяльності, територіальною приналежністю (добрим знанням проблем однієї території), віковим цензом (гарантує наявність життєвого досвіду). Однак для інституту президента віковий ценз становить здебільшого 35 років (за Конституцією Чеської Республіки 40 років), а для парламентарів нижньої палати (депутата) – 21 рік, сенаторів – 30–40 років. І в жодній країні не зазначена вимога освітнього цензу чи додаткових знань (крім України, в котрій є вимога знання мови для Президента України) для цих інститутів. Вимога освіти та стажу роботи найчастіше застосовується в судовій гілці влади, хоча, з огляду на наведені вище емпіричні факти, ці вимоги потрібні і під час реалізації функцій інших гілок влади [1; 3; 22].

Досвід, знання, вміння, навички та творчі здібності, що є проявом людського чинника для прийняття *рішень* у сучасних державах, часто є визначальними.

«Після всіх порад, думок, найобґрунтованіших пропозицій останнє рішення ухвалює глава держави. Після закінчення обговорення обличчя повертається до мене, щоб вислухати, погоджуюся я чи ні, щоб започаткувати якусь тонку реформу, протистояти тій чи іншій кризі або ризикувати життям наших солдат», – так пише про прийняття своїх рішень Ф. Олланд [15, с. 8].

Рішення президента можуть також прийматися і щодо індивідуальних питань, наприклад, справа Леонарди Дібрані. Ця донька емігрантів була затримана під час її виходу зі школи. Французьке суспільство, незважаючи на те, що всі норми законодавства було дотримано, обурилося місцем та часом затримання. Складність рішення зумовлювалася, з одного боку, можливістю компрометації органів виконавчої влади, які діяли законно, а з іншого, поглибленням суспільної кризи. Отже, враховуючи поради міністра внутрішніх справ, міністра національної освіти та прем'єр-міністра, Президент Франції вирішив, що оскільки Леонарда, як і її старша сестра, вже тривалий час навчається у Франції на законних підставах, то їй можна надати дозвіл на проживання для завершення навчання. Закон буде дотриманий із відхиленням щодо цієї ситуації, а сім'я дівчинки залишиться в Косові, де і перебувала дотепер [15, с. 268–273].

Для досягнення мети часто потрібно виконати велику кількість завдань, які потребують послідовних рішень та багато часу. Так, для того щоб у Франції зменшити частку ядерних станцій на 50% до 2025 року, а також закрити одну із провідних – Фессенайльську АЕС, потрібно було ухвалити закон про енергетичний перехід 2015 та провести переговори із компанією ЕДФ щодо розміру компенсації за закриття АЕС. Незважаючи на те, що ЕДФ є державною компанією, а Жан-Бернар Леві – президент ЕДФ, призначений Президентом Франції, ця організація вимагала серйозних аргументів від Ф. Олланда. Окрім решти аспектів, із технічних причин закриття станції потрібно було відкласти до 2019 року. Від оголошення про рішення до його виконання минуло понад 5 років [15, с. 65–66]. Такі складні досягнення мають тривалий характер. Наприклад, Джордж Помпідю в 1973 році запропонував створити парк електростанцій, що дозволило б здобути незалежність від нафти та дало б дешеву енергетику. Це був шлях розвитку на 40 років.

Ф. Олланд з огляду на зміну світових тенденцій надав перевагу відновлювальній енергетиці та збереженню позицій у ядерній енергетиці, що змінило попереднє рішення, яке діяло для кількох поколінь [15, с. 69].

Рішення щодо призначення на державні посади часто ґрунтуються на попередньому досвіді ділових зв'язків. Так, Прем'єр-міністр Франції Жан-Марк Еро був призначений Ф. Олландом на підставі двох критеріїв: мотивованість політичною логікою та особисті міркування. «Стосунки, що можуть зв'язувати главу держави з майбутнім прем'єром, сягають інколи давніх часів», – писав про це призначення глава Французької держави. В оточення Ж.-М. Еро було

призначено колишніх міністрів Франсуа Міттерана, які представляли одну політичну силу [15, с. 310, 319].

Формування та зміна колективу уряду – часто прерогатива прем'єр-міністра, котрий це робить відповідно до власних поглядів. Наприклад, Прем'єр-міністр Республіки Польща Матеуш Маровецький після вступу на посаду замінив тільки половину складу міністрів (ключові посади отримали нових керівників) [12]. Керівниками урядів найчастіше призначають тих, з ким буде ефективніше працювати, та тих, хто компетентніший у своїй справі.

Проте всі ці рішення можливі тільки з підстав, визначених конституцією. Таким чином, рішення, пов'язані із ризиком для життя солдатів, приймаються, ґрунтуючись на ст. 15 Конституції Французької Республіки, за якою Президент – головнокомандувач збройних сил. Рішення щодо громадянства Леонарди Дібрані було прийнято Президентом Франції, але за згоди кількох міністрів, що стало можливим завдяки статті 9 Конституції Французької Республіки, згідно з якою президент головує на засіданнях Ради Міністрів (орган, паралельний з Урядом Франції). Рішення, пов'язане із ядерною енергетикою, наведене як приклад складності процедури та наполегливості керівництва держави, незважаючи на те, що за статтею 13 цієї ж конституції президент здійснює призначення на цивільні посади, наприклад, керівник ЕДФ. Конституційний ґрунт також має призначення прем'єр-міністра та міністрів уряду. Користуючись статтею 8 Конституції Франції, Ф. Олланд призначив керівником уряду особу, виходячи із вищеписаних причин [2; 23]. А новопризначений Прем'єр Республіки Польща М. Маровецький на основі пункту 1 статті 154 Конституції Республіки Польща запропонував нові призначення тільки ключових посад, залишивши при цьому половину з попереднього складу уряду [3; 22]. У більшості із цих прикладів відображаються межі розсуду суб'єктів державної влади, котрий може бути застосований, виходячи із норм конституцій.

Для ситуацій, котрі можуть бути пов'язані із різними політичними інтересами та поглядами, президенти наділені також правом *вето* для законів.

Під тиском суспільства Президент Польщі Анджей Дуда наклав *вето* на два із трьох законів, котрі передбачали реформу судової системи. Ця реформа містила положення про посилення впливу парламенту на призначення суддів; можливість впливу генерального прокурора на судову владу, що порушило б систему стримування і противаг гілок влади. Слід також звернути увагу на один із проявів антропоцентричного чинника – А. Дуда, маючи законом передбачені три тижні, прийняв рішення, за його словами, «швидко і без зволікань» (близько 10 днів) [20; 6].

Інші зміни, котрі були *ветовані* А. Дудою, стосувалися законодавства, котре гарантувало кращі умови для великих політичних партій під час виборів до Європарламенту. Для отримання I мандату потрібно було набрати 16,5% голосів. Президент Польщі наголошував на тому, що ці зміни порушили б пропорційність представництва у виборному органі. Проте

найважливішим є той аспект, що рішення про вето було прийнято всупереч націонал-консервативній партії «Право і справедливість», котра має більшість у Сеймі та членом якої є і сам Президент Польщі [17]. У цьому проявляється людський чинник щодо незалежності інституту Президента крізь призму альтернативних особистих інтересів.

Цікавий погляд на умотивованість використання права «вето» висловив Президент Чехії Вацлав Гавел. Він зауважував: «Право вето законів не сприймаю як турнір з тенісу. Моя поведінка узгоджена із моєю совістю та відчуттям справедливості, і для мене важливо через свою діяльність висловити погляди глави держави. Якщо ці погляди будуть перегосовані, я схилиюся перед колективним розумом парламенту, який віддзеркалює колективний розум суспільства». Як зазначав І. Паславський, В. Гавел поважав як свій парламент, так і народ [16, с. 91].

Конституційною основою для рішень цих президентів стали норми пп.6 п.3 ст.144 Конституції Республіки Польщі та п.п. ст.62 Конституції Чеської Республіки, згідно з якими президенти мають право вето (заблокувати) або право повернути закон [3; 1; 22]. В обох випадках ці права потребують відповідального застосування президентами для належного їх використання. Приклад з А. Дудою варто також розглядати, зважаючи на його присягу, передбачену ч. 2 ст. 130 конституційного акту, котрою він обіцяє, що безпека та благо його держави, благополуччя громадян будуть для нього найвищим зобов'язанням [3; 22]. Попри це, варто відзначити відсутність у конституціях гарантій, пов'язаних із захистом рішень президента від зовнішнього впливу. Наприклад, доповнення основних законів реченням «Рішення президента із певних питань є незалежним» посприяло б відокремленню та зменшенню впливу законодавчої чи виконавчої влади на представницький інститут президента. А. Дудові це б дало додаткові гарантії під час прийняття рішень.

Управління державою за серйозних обставин та тяжких часів вимагає холоднокровності, виявлення мудрості, прагнення до заспокоєння, щоб зберегти єдність нації, – так міркував про президентство Ф. Олланд. Після подій 7 січня 2015 року, коли в редакції сатиричної газети «Шарлі Ебдо» відбувся теракт, Президент Франції зателефонував кожній сім'ї тих, хто загинув [15, с. 27, 108–121]. Для таких ситуацій представникові публічної влади потрібно знаходити непрості і завжди нові слова.

Виступи президента – це невіддільна частина його посадових обов'язків, однак яким буде виступ цілком залежить тільки від особистості самого державного діяча. Протягом 5 років Ф. Олланд виголосив близько 300 промов. Підготовка до його виступів передбачала: нотування думок на папері, допомогу помічників щодо складання записів із технічних питань; звернення до спеціалістів із історії, економіки, політики. «Я постійно щось виправляю, неодноразово перевіряю текст і до останньої миті, інколи навіть у залі шукаю найбільш правильне формулювання» [15, с. 222–223].

Виступи часто мають безпосередньо державотворче значення. Наприклад, Новорічна промова Президента Франції 31 грудня 2013 року – це спроба реалізації економічної стратегії уряду. Нею було оголошено перспективу укладання «пакту відповідальності», який повинен збільшити прибутки підприємств, дозволити цим самостійно інвестувати та створювати додаткові робочі місця [15, с. 225].

Як і французький президент, Вацлав Гавел до кожного виступу здійснював ретельну підготовку, просячи секретаріат Граду чи профільні міністерства підготувати фактологічні матеріали. Свої промови надсилав експертам, до міркувань котрих прислухався [16, с. 90]. Ця ретельність часто була скрупульозною для досягнення бажаної мети. «Проте одна зміна, порівняно з минулим роком, таки буде, що вже узгоджено із керівником парламенту, – нотує в своєму щоденнику Президент Чехії. – Депутатам роздадуть промову ще на початку перерви, яку оголосять після одного короткого і несуперечливого пункту (його обговорять у моїй присутності одразу ж після виступу). Текст для диспозиції буде пізніше із двох причин: по-перше, для того, щоб слухали мене і не читали це із паперу, по-друге, для того, щоб автограф-сесія не порушувала обговорення пунктів, яке відбувається після мого виступу, як це було минулоріч» [7, с. 72].

Правове підґрунтя виступів Президента Франції з погляду конституційного права базується на статті 18, згідно з якою він комунікує із палатами Парламенту Франції, та частини 2 статті 16 Конституції Франції, котра регламентує звернення Президента до нації щодо стану справ у державі. Президент Чехії керувався вже згаданим п.1 ст.64 Конституції Чехії, який передбачає його участь у засіданнях законодавчого органу [1].

Різноманітними прикладами проявів людського чинника наповнена також законодавча влада в країнах Європи. Прийняття рішення депутатами та сенаторами згідно з конституціями здійснюється через *особисте голосування*. У Парламенті Чеської Республіки в червні 2019 року на фоні масових демонстрацій щодо вимоги відставки керівника уряду було проведено голосування про висловлення недовіри уряду. Проте після 17-тигодинних дебатів п'ятьом опозиційним партіям не вдалося набрати необхідної кількості голосів (85 – «за», 85 – «проти» із загальної кількості 200 членів. Решта були відсутні або ж утрималися) [9].

На відміну від парламентарів Чехії, своїм конституційним правом вдалося скористатися депутатам Парламенту Республіки Польща. У 2017 році у відповідь на урядовий конфлікт, що пов'язаний з наданням значних премій, 240 депутатів проголосували за зниження своєї заробітної плати на 20% (80% від окладу заступника міністра) [21].

Прикладами колективного антропоцентризму є конституційні подання та звернення депутатів. У липні 2019 року таке звернення було підтримане 48 голосами, що подавалося до Конституційного Суду проти Президента Чеської Республіки у зв'язку із порушенням 8 пунктів конституції [19].

Усі наведені приклади антропоцентризму в парламенті є ілюстрацією особистого вибору кожного депутата та на основі цього колективного вибору кожної з палат парламенту, що в результаті впливало на ті чи інші державотворчі процеси. Юридичною основою для рішення польського законодавчого органу ми вважаємо статтю 120, згідно з якою рішення (закони) в Сеймі приймаються простою більшістю. Це означає, що кожний депутат з більшості нижньої палати, у вищенаведеному прикладі надає згоду на застосування до нього певних обмежень. Варто також звернути увагу на п. 3 ст. 98 Конституції Республіки Польща, згідно з яким парламент може скоротити строк своїх повноважень [3; 22]. Хоча строк повноважень не є заробітною платою, але саме існування статті і близьке її застосування свідчить про можливість прояву колективного антропоцентризму в рамках основного закону (тобто застосування особистого вибору як частини колективного). Палата Депутатів у Парламенті Чехії своєю чергою застосувала статтю 72 Конституції Чеської Республіки, згідно з якою нижня палата може прийняти резолюцію недовіри до уряду та статтю 26, котра вказує на те, що парламентарі виконують свої повноваження особисто [1]. Стаття 26 підкреслює індивідуальний вибір кожного парламентаря в загальній більшості колегіального органу. При застосуванні Парламентом Чехії конституційного звернення щодо відповідальності Президента за порушення Конституції було використано пункт 2 та 3 статті 65, згідно з якими парламентарі за згоди трьох п'ятих з обох палат можуть звернутися до органу конституційної юрисдикції у визначених випадках.

Варто також виокремити *активність* та *особистість* державних правителів. Ф. Олланд відкривав засідання Ради Міністрів коротким вступом. Торкаючись важливих подій, давав їм свій аналіз, відзначав напрями роботи, наводив слушні аргументи для підтримки дій [15, с. 31, 34].

Вацлав Гавел, проводячи зустрічі із іншими представниками влади, розраховував на чіткий порядок денний: «Якщо після зустрічі із В. Клаусом запланована зустріч із головами партій, то було б добре, якби вона мала свій заздалегідь чітко визначений порядок денний. Наприклад, п'ять засадничих пунктів, із якими усі згодні і які вказують, що слід робити в конкретній ситуації. Без порядку денного ця зустріч буде марною» [16, с. 123].

Своєю працьовитістю виділявся також О. Квасневський, продовжуючи проводити розпочату К. Скубішевським політику, спрямовану на інтеграцію до Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу. Як зазначає О.М. Зв'ягіна, О. Квасневський за період свого президентства налагоджував дипломатичні контакти у напрямку НАТО; здійснював багаторазові зустрічі з генеральним секретарями – Хав'єром Соланою, лордом Робертсоном та Япом де Гооп Схеффером та численні візити до держав – членів Альянсу; брав участь у засіданнях НАТО на рівні голів держав та керівників урядів (Мадрид 1997 р., Вашингтон 1999 р.); ініціював участь Польської Рес-

публіки в програмі «Партнерство заради миру», що зближувала з НАТО; створювалися центри навчання НАТО, були прийняті інтеграційні та модернізаційні програми для армії, оборони та безпеки. Це дозволило Польщі у 1999 році стати функціональним членом НАТО. «НАТО сьогодні – конкретна концепція європейської безпеки», – зазначав О. Квасневський. – Але слід розуміти, що безпека означає не лише теоретичний підхід, але й гроші, людей, обладнання, які ми забезпечити не в змозі».

Щодо напрямку ЄС, то були прийняті програми «Національної стратегії інтеграції», «Партнерство заради членства», «Національна програма підготовки Польщі до членства в ЄС»; проводилися перемовини з іншими країнами Центральної Європи про вступ Польщі, які завершилися угодою «Програма дій щодо адаптації економіки та правової системи до вимог «Угоди про асоційоване членство». 1 травня 2004 року Польща вступила до Європейського Союзу [11, с. 353–355].

Президент Франції Ніколя Саркозі за період своєї каденції намагався вирішити як великі, так і маленькі проблеми. Бруно Бернар у статті «Чому Н. Саркозі був видатним президентом» описує цього лідера як прогресивного, активного, програмного та кмітливого. Він зумів встановити контроль над бюджетом Єлісейського палацу, Національним аудиторським офісом Франції; надав можливість отримати опозиції окремі вагомі посади; скоротив кожну другу державну посаду; реформував французькі університети, що дозволило їм конкурувати на міжнародному рівні; реформував пенсійну систему Франції та правила, що регулюють страйки [4]. Також на рахунок Н. Саркозі проведення конституційної реформи, згідно з якою президент отримав право звернення до парламенту із промовою чи закликком; Н. Саркозі обмежив число президентських термінів; згідно з реформою парламент може ветоувати призначення, здійснені президентом; обмежується контроль уряду над парламентськими комітетами [14; 10].

У цьому контексті важливою була реакція суспільства на активність глав держав. Ніколя Саркозі, як стверджує Б. Бернар, міг би зробити значно більше, але консерватизм у Франції вкоренився настільки, що після тривалого часу «статусу-кво» реформувати країну за 5 років дуже складно.

Емануель Макрон під час президентства у Франції зіткнувся із значно складнішими суспільними викликами. У результаті підвищення цін на дизельне паливо та бензин, що було зроблено для збільшення попиту на електрокари, виник та поширився суспільний рух «Жовтих жилетів». Президент Франції у відповідь на заворушення пообіцяв підвищити мінімальну заробітну плату на 100 євро; не оподатковувати доходів працівників, отриманих за понаднормову працю; звільнити пенсіонерів від соціальних відрахувань, якщо їхній дохід не перевищує 2000 євро, а голова уряду ввів мораторій на підвищення цін дизельного пального та бензину [8]. Однак «Жовті жилети» не припинили заворушень, а вимоги набували усе суперечливіших форм. З одно-

го боку, вимагали зростання бюджетних витрат (підвищення пенсій та мінімальних зарплат), а з іншого, зменшення податкового навантаження. Європейська преса зазначає, що Е. Макрон просто не знає, як реагувати на таке ставлення французів [18].

Конституційною основою вступів на засіданнях Ф. Олланда, як і в справі Л. Дібрані, є стаття 9 Конституції Франції, згідно з якою Президент головує на засіданнях Ради міністрів [2; 23]. В. Гавел міг брати участь у засіданнях парламенту та скликати сесію депутатів, керуючись п. 1 ст. 64 та п.б ст.62 Конституції Чеської Республіки [1]. Діяльність О. Квасневського та активність Польщі на міжнародній арені стала можливою завдяки статті 133 Конституції Республіки Польща, відповідно до якої президент виконує важливі функції у міжнародній політиці (ратифікація договорів, призначення та відкликання представників, прийняття вірчих та відзивних грамот) [3; 22]. Н. Саркозі протягом свого президентства прийняв чимало комплексних рішень, частина з яких врегульовуються не конституцією, а простими законами. Як Н. Саркозі, так і Е. Макрон за свого президентства зіткнулися із конфронтаційністю суспільства, соціальними проблемами та викликами, які сьогодні не врегульовуються конституціями і потребують цілої низки людських здібностей та досвіду. Найважливішим у цьому випадку є те, що, надаючи

особі багатогранній інструментарій повноважень, до неї на конституційному рівні не застосовуються жодні вимоги, пов'язані з освітою. Вагомості набуває необхідність проходження вишколу майбутнього глави держави перед набуттям повноважень та конституційною фіксацією цього механізму для ефективного подальшого виконання функцій президента.

У результаті проведеного дослідження нами було систематизовано емпіричні факти державного правління на основі людського чинника за критеріями *досвіду, рішень, права «вето», виступів, особистого голосування та особистості та активності*. Зазначені факти отримали юридичний аналіз на основі норм основних законів. У такий спосіб визначено, що наведені статті конституцій мають спільну ознаку. Ця ознака пов'язана зі свободою дії людського чинника, що надається самою конституцією. Норми, котрі ведуть (вказують) до застосування можливостей індивідуального потенціалу чи необхідної його наявності (ценз освіти та стажу), у державного службовця слід кваліфікувати як такі, що залежать від виконання людиною та мають антропоцентричний характер. Цей підхід до вивчення конституційного права дозволяє ефективно вдосконалити науку конституційного права, чіткіше визначити прогалини та реформувати нормативне наповнення основних законів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Constitution of The Czech Republic. 1992. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mlvuci/Ustava_EN_ve_zneni_zak_c_98-2013.pdf.
2. Constitution of France Republic. 1958. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/anglais/constitution_anglais_oct2009.pdf.
3. Constitution of the Republic of Poland. 1997. URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.
4. Бернар Б. Чому Н. Саркозі був видатним президентом. *Ipress.ua*. 2012. URL: https://ipress.ua/mainmedia/chomu_nikolya_sarkozi_buv_yudatnym_prezydentom_1576.html.
5. Вацлав Гавел: «В умовах демократії політик може підвести виборців тільки один раз» *Дзеркало тижня. Україна*. 2004. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/vatslav_gavel_v_umovah_demokratiyi_politik_mozhe_pidvesti_vibortsiv_tilki_odin_raz.html.
6. Віленський Я. Президент Польщі: «двічі вето». *Голос України*. 2017. URL: <http://www.golos.com.ua/article/291692>.
7. Гавел В., Гвіздяла К. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіздялою, примітки, документи. Львів: ПАІС, 2016. 288 с.
8. Грабська А. Після масових протестів Макрон обіцяє поступки «жовтим жилетам». *DW*. 2018. URL: <https://bit.ly/2F4ptns>.
9. Думанська М. Парламент Чехії не зміг висловити недовіру уряду Бабіша. *DW*. 2019. URL: <https://p.dw.com/p/3L9Ra>.
10. Єреміца В. Франція змінює Конституцію: що це означає для президента, депутатів, громадян? *Радіо Свобода*. 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1185498.html>.
11. Зв'ягіна О.М. Олександр Квасневський – архітектор нової зовнішньої політики Польщі. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. № 32. С. 351–356.
12. Зміна уряду в Польщі: оголошені прізвища звільнених і нових міністрів. *Європейська правда*. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/9/7075816/>.
13. Ключак О.З. Польська дипломатія Кшіштофа Скубішевського (1989–1993рр.): традиції, новаторство, здобутки). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2010. №16. С. 318–324.
14. Ніколя Саркозі. Конституційна реформа // Вікіпедія: вільна енциклопедія. 2019. URL: <https://bit.ly/31mvoxD>.
15. Олланд Ф. Уроки влади: мемуари / пер. з франц. Є. Марічева; примітки Я. Ковалю; художник-оформлювач О. Гугалова-Мешкова. Харків: «Фоліо». 2019. 444 с.
16. Паславський І. Політика і журналістика. Вацлав Гавел про журналістику і журналістів. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2016. № 41. С. 88–97.
17. Сааков В. Президент Польщі вступив змін до виборчого кодексу країни. *DW*. 2018. URL: <https://bit.ly/2R1hYJl>.
18. Сандул Ю. Влада Франції відступила перед протестами. Поки на півночі. Чому? *Українформ*. 2018. URL: <https://bit.ly/2K6wmbV>.
19. Сенат Чехії звинуватив президента Земана у порушенні Конституції. *РБК – Україна*. 2019. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/senat-chehii-obvinil-prezidenta-zemana-narushenii-1564037688.html>.
20. Судова Реформа в Польщі. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. 2017. URL: <https://bit.ly/2YTfpVU>.
21. У Польщі депутати Сейму зменшили собі зарплату на 20%. *Молодий буковинець*. 2017. URL: <https://molbuk.ua/world/149571-u-polschi-deputaty-sejmu-zmenshyly-sobi-zarplaty-na-20.html>.
22. Шаповал В.М. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Москаленко О.М. 2018. 82 с.
23. Шаповал В.М. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Москаленко О.М. 2018. 56 с.